

Att växa upp i en totalitär hälsodiktatur – Martin Schäubles *Cleanland* (2020)

Thorsten Päplow

Universitetet i Agder

thorsten.paplow@uia.no

Den tyske författaren Martin Schäuble (*1978), som även publicerat under pseudonymen Robert M. Sonntag, är inte rädd för att ta upp kontroversiella ämnen i sina skönlitterära ungdomsböcker. Man skulle t o m kunna gå så långt som att säga att böckerna gärna har drag av det dystopiska. Det torde således inte vara någon tillfällighet att just tre av de mest kända litterära dystopierna från 1900-talet – *Fahrenheit 451*, *Brave New World* och *Nineteen Eighty-Four* – spelar en viss roll redan i Schäubles första ungdomsroman *Die Scanner* (jfr. Sonntag, 2013, s. 148). Även *Cleanland* (2020) kan man läsa som en uppdatering eller anpassning av t ex George Orwells klassiker med utgångspunkt i en pandemisk händelse. Men *Cleanland* påminner också starkt om hälsodiktaturen i Juli Zehs omdiskuterade *Corpus Delicti* (2009).

Som Schäuble diskuterar i en intervju¹ kan *Cleanland* förstås som ett slags tankeexperiment med utgångspunkt i Coronapandemin – resp. frågor såsom: Vad om statliga åtgärder, som sätts in för att hantera en akut pandemisk situation, blir permanenta? Vad om sådana åtgärder i kombination med vissa marknadsintressen därigenom får en egendynamik och blir alltmer extrema och allomfattande? Om det t ex kan begränsa en specifik infektionssjukdom att inte skaka hand eller att ha på sig munskydd, varför inte då försöka att i möjligaste mån förebygga alla potentiella smittkällor, t ex med hjälp av en obligatorisk heltäckande skyddsdräkt, vars funktioner och täthet övervakas elektroniskt? Om begränsning av sociala kontakter kan förhindra eller bromsa infektioner, varför då inte begränsa sociala kontakter till ett fåtal

¹ Jfr. Intervju ”Deutschlandfunk Kultur” (moderation: Julius Stucke): <https://martin-schaeuble.net/buch/cleanland-2/>

registrerade kontakter utanför kärnfamiljen? Med tanke på hur svår koordinering av hälsobevarande åtgärder kan vara, varför inte skapa ett slags superhälsoministerium med omfattande kompetenser samt en uppsättning överordnade lagar, som permanent kan inskränka eller avskaffa det som vi idag skulle betrakta som grundläggande medborgliga rättigheter?

I *Cleanland* möter läsaren just ett sådant samhälle, som i sin övervaknings- och kontrolliver påminner starkt om t ex *Nineteen Eighty-Four*. Dock med skillnaden att staten Cleanland tar den stora pandemin, ”*Große[] Pandemie*” (Schäuble, 2020, s. 51), som utgångspunkt för sin totalitära regim, där allt underordnas sjukdomsprevention, speciellt risken för infektion. ”*Gesunde[r] Wandel*” (ibid.), dvs. en statsomvälvande utveckling till den hälsodiktatur som bl a bygger på omfattande social och fysisk övervakning, används i alla fall som ursprungsmyt och förevändning för detta skräcksamhälle. Det statsbärande fundamentet är alltså inte en politisk, religiös eller social renhetslära eller ett rashygieniskt koncept utan ett styrelsesätt som bygger gränslös hygienism och sjukdomsprevention. Övervaknings- och kontrollstatens grundläggande mekanik och metoder är dock mer eller mindre desamma. Fem överordnade lagar styr således allt som sker och allt som inte får ske i Cleanland-staten, ”Die fünf Gesetze der absoluten Reinheit (GaR)“:

1. Reinheit bietet Schutz [Renhet erbjuder skydd]
2. Berührung ist gefährlich [Beröring är farligt]
3. Abstand führt zu Sicherheit [Avstånd ger säkerhet]
4. Kontrolle dient der Gesundheit [Kontroll tjänar hälsan]
5. Gesundheit ist wichtiger als Freiheit [Hälsa är viktigare än frihet] (ibid., s. 5)

Liksom alla andra medborgares är huvudpersonens, den femtonårige Schilos, liv strängt reglerat och kontrollerat: utanför den egna kärnfamiljen tillåts hon bara att umgås med en vän, som i cleanlandterminologin heter ”officiell registrierte Kontaktperson” (ibid., s. 9). En speciellt utvecklad helkroppsskydddräkt, ”Protector” (ibid.), samt flerdubbla ansiktsskydd måste bäras av alla. Joggingturer i parken måste förbokas, så att ”Ministerium für Reinheit” (Renhetsministeriet) kan justera och begränsa antalet människor som vistas på ett ställe samtidigt. Alla offentliga utrymmen, där människor vistas, desinficeras oavbrutet; på natten sprayar t o m drönare desinfektionsmedel på gator och torg. Men Cleanland-staten nöjer sig inte med sådant. En vidareutveckling av dagens smartklockor utgör navet i ett allomfattande övervakningssystem. Den är praktisk, eftersom den utifrån dagens teknologi samlar mobiltelefonens, datorns och smartklockans funktioner i en enhet. Inte för intet heter

den ”Controller”, eftersom den också tillåter Cleanland-staten en i princip oinskränkt, individuell övervakning av hela befolkningen: kommunikationsmönster, sociala kontakter, lokaliseringstjänster, övervakning av hälsotillstånd, kroppstemperatur, sömnkvalitet etc. Om ’absolut renhet’ är både vägen och målet, finns inget utrymme för kompromisser eller avvägningar vad gäller privatsfär, medborgliga rättigheter eller dylikt. Det finns då heller inga principiella gränser för kontroll och övervakning. Om omfattande övervakning har visat sig ge goda resultat, lär allomfattande övervakning och kontroll leverera ännu bättre resultat – i alla fall om man enbart tar hänsyn till sjukdomsprevention.

För huvudpersonen Schilo, som är född efter ’den stora pandemin’ och ’den hälsosamma vändningen’, är detta och mycket annat helt enkelt en del av vardagen. Det är helt naturligt att mormodern, som enbart på grund av sin ålder anses tillhöra en riskgrupp, bor i en fysiskt avskild del av lägenheten där infektionsförebyggande glasvägg (ibid., s. 23; ”Hygienescheibe”) i köket tillåter att de ses, men inte kan ha fysisk kontakt. Skolbyggnaden används egentligen bara för tentamen – i övrigt är det ”Homelearning” som gäller. Redan de klatschiga namnen på de olika åtgärderna eller infektionsförebyggande hjälpmedlen avslöjar att det måhända finns ett rättfärdighetsbehov: ”Homelearning – mehr Abstand ist schlauer©” (ibid., s. 17; *Distansundervisning – mer avstånd är smartare*), ”Social Health – zu viel macht krank©” (ibid., s. 9; *Social Health – för mycket [kontakt] gör dig sjuk*), ”Controller – damit jeder weiß, dass es dir gut geht©” (ibid., s. 9; *Controller – så att alla vet, att du mår bra*), ”Protector – für ein gesundes Miteinander©” (ibid., s. 8; *Protector – för ett sunt umgänge*).

Men för tonåringen Schilo är allt detta normalt. Även den bakomliggande sammanflätningen mellan övervakningsstaten och vissa ekonomiska intressen, där ett antal företag tillhandahåller alltmer avancerade och förpliktigande produkter eller tjänster som den totalitära övervakningsstaten behöver, lär inte vara uppenbar för Schilo. Inte heller genomskådar hon den enkla propagandan, med vilken världen utanför Cleanland beskrivs: ”Sicklands – verseucht, verloren, verdammt” (ibid., s. 29; *Sicklands – nedsmittad, förlorad, fördömd för all framtid*). Hon är uppvuxen i en värld av rädsla inför en bokstavligen osynlig fiende, samt med maximen: ”Gesundheit ist wichtiger als Freiheit” (ibid., s. 5; hälsa är viktigare än frihet).

Cleanland i tyskundervisningen

Man kan kritisera boken *Cleanland* för att den med en slags sluttande-plan-logik skapar en överdriven bild av riskerna med de åtgärderna som man i t ex Tyskland införde för att hantera Coronapandemin – att pandemiförnekare eller allehanda konspirationsteoretiker får vatten på

sina resp. kvarnar. Men till syvende och sist ingår det i (litterära) dystopier att ställa en situation på sin spets. Att överdriva för att synliggöra, om man så vill. Och det lär finnas en uppsjö av fenomen och känslor i *Cleanland* som en del ungdomar, som har upplevt Coronapandemin, kan känna igen sig i: ensamhet på grund av distansundervisning eller inskränkningar i sociala kontaktytor, rädsla för något så osynligt som ett virus samt en upplevd vanmakt över att inte kunna styra över sitt eget liv, för att bara nämna några aspekter.

Språkligt sett är *Cleanland* förhållandevis lättläst, bl a tack vare sin höga andel av dialog. Men boken (ca. 190 sidor) är likväl skriven för en målgrupp som har tyska som modersmål. Beroende på vilka stödinsatser läraren ger, kan B1-språknivå hos eleverna räcka till för att kunna ta till sig boken. En mer självständig elevlektyr lär dock kräva något högre språkfärdighetsnivå. Det finns ett fritt tillgängligt undervisningsmaterial, som är utvecklat för elever i årskurs 7-9 i de tyskspråkiga länderna², som måhända bör anpassas eller utvidgas för ett skandinaviskt sammanhang resp. DaF-undervisningen.

I likhet med andra dystopier ger boken också möjlighet att diskutera demokratifrågor (t ex riskerna med undantagslagstiftning) eller möjligheter och faror som modern telekommunikationsteknologi kan innebära etc. Även historiska eller nutida paralleller till icke-demokratiska eller totalitära stats- och samhällskoncept, måhända i samarbete med t ex historie- eller sociologiämnena, kan utforskas i samband med läsning av *Cleanland*. Boken erbjuder många möjligheter till ämnesövergripande undervisningsinitiativ – och så är det en spännande ungdomsbok, som förstås även behandlar teman såsom vänskap, kärlek, skiftande lojaliteter och utfordringarna med att finna sin plats i världen.

Litteratur

Schäuble, M. (2020). *Cleanland*. Fischer Kinder- und Jugendbuch Verlag.
Sonntag, R. M. [Martin Schäuble]. (2013). *Die Scanner*. Fischer Verlag.

² Piel, I. (2020). *Unterrichtsmaterial und Kopiervorlagen für eine Unterrichtsreihe im Deutschunterricht zu Martin Schäuble: Cleanland*. https://martin-schaeuble.net/wp-content/uploads/2020/09/Unterrichtsmaterial_Cleanland.pdf